

Культура II

10-26-2024

Тиждень #8

Лекція 1в:

Музика - види української народної музики, лірично побутові пісні

(прозівка 11 - закінчення)

Завдання (з книжки *Українська Культура II*):

Прочитати:

Книжка «Культура II»

Лекція 1:

Музика

ст. 111-117

Лекція 2:

Народні музичні інструменти

ст. 118-122

Виконати «Вправа» ст. 122 в книжці *Культура II*

МУЗИКА

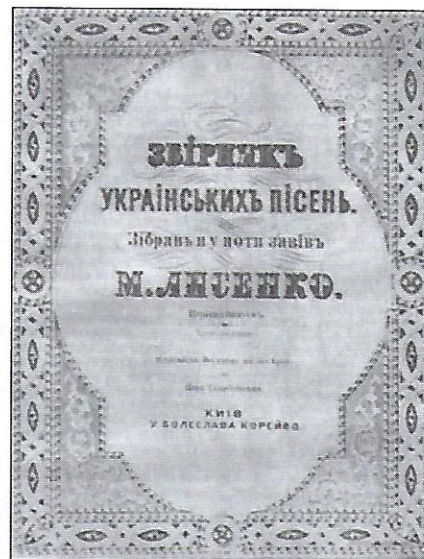
Музика — це мистецтво, що послуговується звуками і тонами. Існує вона, правдоподібно, так довго, як і саме людство. Історичні згадки з усіх часів вказують, наскільки музика завжди була важливою в житті людей і суспільств. Вона, мабуть, більше за всі інші види мистецтва має силу викликати емоції та створювати настрій. Музика розкриває нам душу народу та дає можливість почути голос його пристрастей і психіки. Тому вона займає таке важливе місце серед культурних надбань народу.

Основними елементами кожного музичного твору, кожної пісні є мелодія і ритм. Мелодія — це сполучення тонів різної висоти в одну цілість. А ритм — час тривання окремих звуків. Ритм вносить порядок до музичного твору, коли робить наголоси на звуках, що займають певне місце в музичних "реченнях".

Музика може бути вокальною (спів) або інструментальною (гра на інструменті). Найдавніша музика існувала у формі простих звуків та у вигляді вибивання на чомусь простих ритмів.

Збірка українських пісень, зібраних Марком Вовчком.

Збірник обробок народних пісень Миколи Лисенка.

НАРОДНЯ МУЗИКА

Українська народня музика — дуже цінний скарб. Вона відзначається прегарними мелодіями, чарує своїм ліризмом (експресивністю) і захоплює різноманітністю та глибиною емоцій. Таку характеристику постійно дають їй ті, хто мали нагоду послухати її. Українці є дуже співучі та музично обдаровані, тому можуть похвалитися великим багатством народних пісень. Записано більше 300,000 пісень, створених українським народом.

Про красу народної музики свідчить те, що майже всі українські композитори використовували народні мелодії у своїх творах і часто писали обробки народних пісень для хорів, оркестрів та концертних солістів. Народня пісня звучить у різнорідному вигляді і в репертуарі виконавців сучасної популярної музики в Україні (включно з "поп-рок").

Українські мелодії знаходимо також і в творах чужих композиторів світової слави: Бетговена три струнні квартети на честь українського графа Андрія Розумовського, Ліста опера "Мазепа", баяда "Україна", Брамса, Шопена, Бартока, американського композитора К. Портера ("Українська сюїта" для оркестри), російських композиторів Глінки, Мусоргського, Римського-Корсакова, Рахманінова, Стравінського, Чайковського (що був українського походження).

*Кобзарі М. Кравченко, Т. Пархоменко
та П. Древиченко.*

Не раз українські мелодії є помилково позначені як російські, циганські, жидівські, мадярські тощо. Ті сусідні нам народи часами присвоювали українські пісні, як свої (жидівська "клезмер" музика багато бере із української народної музики, а вплив української трістої музики на неї очевидний). Найбільшу популярність серед чужинців здобули пісні "Ой, не ходи Грицю" і "Їхав козак за Дунай" (версії цих пісень по-англійськи виконували також популярні американські співаки й джазові оркестри 1930-40-их років).

Українці дуже люблять свої пісні, і тому донедавна ті пісні широко звучали, де тільки збиралися українці, навіть у щоденному побуті.

Українська народна пісня тісно пов'язана з життям української людини й народу. Пісня супроводить українську людину через усі події її життя, від колиски до гробу. Українська пісня охоплює усі визначні події нашої історії, усі переживання нашого народу на шляху його існування. Пісня допомагала втримувати бадьорість духу, високий ідеалізм та національну свідомість нашого народу упродовж довгих століть чужого ярма.

ВИДИ НАРОДНИХ ПІСЕНЬ

Українські народні пісні можна згрупувати в кількох категоріях: обрядові пісні, лірично-побутові, релігійно-церковні пісні та думи.

ОБРЯДОВІ ПІСНІ — це найдавніші пісні, які народ ще співає; вони сягають часів перед прийняттям християнства. Обрядові пісні пов'язані з різними святами та обрядами (звичаями), що їх переводять під час тих свят. Часто вони сполучують спів і рух, пісню і танок. Вони поділяються на дві групи: обрядові пісні, пов'язані з порами року та змінами робіт на хліборобському календарі. До кола таких "календарих" пісень входять:

КОЛЯДИ та **ЩЕДРІВКИ**, що їх виконують між Різдвом і Йорданом. У колядках переважно прославляється подія Різдва (народження Христа); щедрівки натомість передають поздоровлення і побажання найкращих ласк з нагоди початку нового року. Найдавніші коляди, створені в дохристиянських часах, розказували про створення світу за прадавніми повір'ями, оспівували лицарів давнини або величали господаря і його родину, порівнюючи їх до сонця, місяця, зірок. Своїм характером мелодії колядок і щедрівок є переважно святково-радісні, але є серед них і такі, що емоційно-експресивні.

ВЕСНЯНКИ, гагілки, гаївки, або ягілки — оспівують прихід весни, пробудження природи, поворот птахів, любов. Більшість з них мають радісний, оптимістичний характер. Колись їх співали протягом цілої весни, тепер тільки в час Великодніх свят. Багато з них має форму діалогу між двома хорами. Виконують їх переважно дівчата.

КУПАЛЬСЬКІ ПІСНІ — співають на початку літа, коли обходять прадавнє свято на честь Купала, дохристиянського бога любови. Купальські пісні переважно мають ніжно-ліричний характер.

ОБЖИНКОВІ ПІСНІ — співали, коли люди святкували закінчення жнив на полі. Вони висловлюють радість за багатство урожаю і побажання, щоб наступні жнива були не менш багатими. Співають чоловіки та жінки навпереміну.

Обрядові пісні, пов'язані з подіями родинного життя:

ВЕСІЛЬНІ ПІСНІ — коментують весільні обряди (сватання, плетення вінків, благословення батьків тощо). Головною темою є оплакування молодої, яка немов умирає тому, що відходить від свого роду. Співають переваж-

Кобзар Остап Вересай.

но жінки й дівчата двома хорами навпереміну. Мелодії весільних пісень досить прості, але різноманітні ритмами й настроями.

ПОХОРОННІ ГОЛОСІННЯ заводять на похоронах. Це оплакування покійників. Вони мають форму напівспіваного-напіврозповідного речитативу, себто музичного деклямування.

ЛІРИЧНО-ПОБУТОВІ ПІСНІ

Серед величезної кількості українських народних пісень правдоподібно можна знайти пісню на кожну тему з життя людей — любов і розлука, перемога і невдача, смішна пригода і нещастя і т. д. Написані у строфній формі, їхні мелодії відзеркалюють характер теми. Всі пісні можна поділити на такі основні групи:

Історично-вояцькі пісні:

Козацькі — про події і героїв козацьких часів.

Гайдамацькі — про гайдамацькі повстання XVIII століття.

Опришківські — про боротьбу проти панів, Довбуша, Кармелюка і т. д.

Стрільцькі — про боротьбу і побут Українських Січових Стрільців.

Повстанські — про боротьбу й героїчні дії воїнів УПА.

Ліричні пісні

Пісні про кохання творять найчисленніший репертуар.

Гумористичні висмівають здебільше людські вади (негативні риси).

Колискові виражають любов матері до дитини.

Побутові пісні описують долю людей. Найбільш відомі серед них є чумацькі, що оспівують пригоди, часто трагічні, чумаків по дорозі в Крим.

Релігійні пісні, церковні гімни в честь Христа, Богородиці, святих.

ДУМИ

Окреме місце в історії української народної пісні займають думи. Це вільно імпровізовані речитативи (співані розповіді). Думи — продукт козаць-

Лірник Дмитро Погорілий.

кої доби і присвячені подіям тих часів. Їх виконували сольовим співом мандрівні співці при акомпаніменті кобзи, бандури чи ліри. За змістом думи діляться на дві групи:

Старші думи розповідають про долю людей у часи татарського лихоліття: страшне спустошення сіл і схоплення людей в полон, поневіряння в рабстві, визволення невільників відважними козаками. Багато дум має морально-повчальний характер. Їх музика дещо сумна, але драматична, як події, які вони описують. У думах не раз чується вплив східнього або азійського мелосу (звучання), яке її автори перейняли в час свого побуту в татарсько-турській неволі.

Пізніші думи оспівують події з козацької історії — боротьбу козаків проти чужоземних наїздників, походи гетьманів у країни ворогів, повстання Хмельницького, знищення Січі московськими царями. Ці думи переважно пройняті бадьорим настроєм.

Пояснення слів

голосіння — lamentation, wailing at funerals
ліричний — lyrical
настрій — emotional state
обрядовий — ritual
повчальний — moralizing, didactic
спустошення — devastation
строфа — stanza
устійнений — fixed

колискова пісня — lullaby
навпереміну — alternating
обробка — musical adaptation
повір'я — belief
речитатив — recitative
стан — occupation, condition
супроводити — to accompany

Закріплення

1. Назвіть головні елементи, які творять основу кожного музичного твору. 2
2. Які види українських народних пісень ви знаєте? 5
3. Які види обрядових пісень збереглись до наших часів? 2
4. Опишіть зміст та характер козацьких дум. 3
5. Українські народні мелодії звучать у творах яких світових композиторів? 2

Вправа: назвати одну народню пісню з кожної категорії.

1. Щедрівка: _____
2. Колядка: _____
3. Веснянка (гаївка): _____
4. Обжинкова пісня: _____
5. Козацька дума: _____
6. Козацька пісня: _____
7. Стрілецька пісня: _____
8. Повстанська пісня: _____
9. Колискова пісня: _____
10. Пісня про кохання: _____
11. Гумористична пісня: _____
12. Церковний гімн або релігійна пісня: _____

Вправа: ідентифікації

Означіть вид кожної пісні (наприклад: щедрівка, веснянка, купальська, обжинкова, весільна, козацька, стрілецька, повстанська пісня, колискова пісня, чумацька, дума).

1. Благослови, мати, весну закликати!
Весну закликати, зиму проводжати! _____
2. Ой сідай же, Марусенько, на стілець
Розчешемо жовту косу під вінець. _____
3. Ой, на Івана, ой на Купала
Красна дівчина зілля копала.
Квіти збирала, віночки плела,
Далі водою їх пускала. _____
4. Кінець нивочці, кінець,
Будемо плести вінець.
Добре нам було жати,
Бо було з ким розмовляти. _____
5. Щедрик, щедрик, щедрівочка,
Прилетіла ластівочка,
Стала собі щебетати
Господаря викликати. _____

6. ...Визволи, Боже, бідного невільника,
На святий український берег,
На край веселий,
У мир світ хрещений. _____
7. Гей, на горі там жінці жнуть.
А попід горою, попід зеленою козаки йдуть.
Попереду Дорошенко,
Веде своє військо, веде запорозьке, хорошенько... _____
8. Над річкою, беріжком
Ішов чумак з батіжком
Гей, гей! з Дону додому. _____
9. Ой видно село, широке село під горою,
Ой там ідуть стрільці, Січовії Стрільці до бою.
Їде, їде військо крізь широке поле,
Хлопці ж бо то хлопці, як соколи. _____
10. Вже вечір вечоріє, повстанське серце б'є,
А лента набої поспішно подає.
Ах, лента за лентою — набої подавай,
Український повстанче, в бою не відступай! _____
11. Сонце низенько, вечір близенько,
Вийди до мене, моє серденько! _____

НАРОДНІ МУЗИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ

Подібно як інші народи, українці мають власні музичні інструменти. Щоправда, більшість із тих інструментів запозичено від різних народів, але в українських руках вони усі перейшли певні зміни.

Народні музичні інструменти можна поділити на три головні групи: струнні, дуті або духові і ударні.

СТРУННІ ІНСТРУМЕНТИ

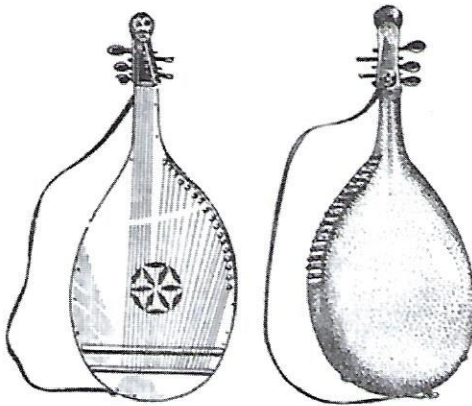
КОБЗА — це давній інструмент, знаний, мабуть, ще з княжих часів.

Кобза і торбан.

Можливо кобза прийшла до нас від азійських кочовиків, можливо вона розвинулась із якогось давнього місцевого інструменту. На початку кобза мала 3-5 металевих струн, яких музикант щипав пальцями. Потім до неї додано кілька коротших струн ("приструнків"), і так вона дійшла до 8 і більше (аж до 12) струн. Кобза була улюбленим інструментом козаків. Популярна картина зображує козака Мамаю, який сидить під деревом і грає на кобзі.

БАНДУРА — подібна до кобзи, тільки має більше струн (головно приструнків) і є технічно більш досконалою. Свою назву бандура запозичила від італійської "бандурії" або еспанської "пандори", що вплинули на її еволюцію. Бандура набула популярності спершу серед козаків, а згодом перейшла до рук народних співців, заступивши кобзу.

Бандура.

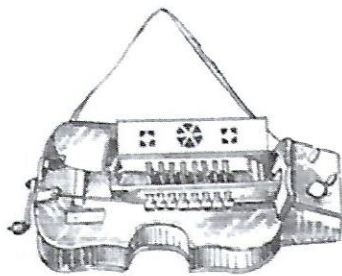
Вона добре надається до виконання козацьких дум, які при широкій музичній скалі бандури набирають більш драматичного ефекту. У XIX ст. бандура почала переходити в забуття. На ній грали вже тільки сліпці. Але у XX ст. відродилося зацікавлення бандурою. Та під московською окупацією вона могла розвиватись в обмежених рамках.

На початку 1930-их років більшовики навіть зробили спробу знищити усіх мандрівних бандуристів: зібрали більше треста з цілої України на фіктивний з'їзд, а потім розстріляли.

Бандура виготовлена з одного шматка дерева. По ручці переходить 6 басових струн ("бунти"), а через овальну частину — короткі струни ("приструнки"), у числі до 50. Одна рука грає на приструнках, а друга — на басах.

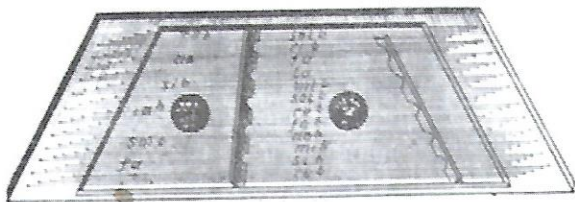
Бандура вважається національним інструментом українців. Її ніжний, але впевнений звук — це немов відгомін української душі. Останнім часом бандура зазнала значних змін і технічного поліпшення. Часами її вживають як сольовий інструмент, а часами вона є головним інструментом збірних ансамблів, напр. капелі бандуристів.

ТОРБАН нагадує бандуру, тільки що його ручка має додаткову головку, вверх першої, для низьких басових струн. Це був улюблений інструмент козацької старшини та вищих клас суспільства у XVIII-XIX ст. Торбан розвинувся від лютні, що була відома по цілій Європі. Українці "зукраїнізували" цей інструмент, додаючи йому коротких дзвінких струн, як у бандури. Тому, що торбан вимагає значного технічного вишколу, а сам інструмент коштовний, бо його виготовлення складне, він не поширився широко серед народу і згодом вийшов із ужитку. Торбан має приблизно 30 струн.

Ліра.

ЛІРА — дуже давній інструмент, занесений в Україну із Заходу. На лірі грали сліпі музики, виконуючи релігійні та моралізаторські пісні. Для цього підходив її сумний звук. Ліра має три струни. Мелодія виграється за допомогою дерев'яних клав'їшів на середній струні.

Цимбали.

ЦИМБАЛИ — мають форму стола з рамою, по якій натягнені струни, 12 груп по 4 струни того самого настрою в кожній. По струнах вдаряють молотками або паличками. Цимбали поширені по всьому світу, а в Україні вони особливо популярні на Гуцульщині, де є обов'язковою частиною "троїстої музики" (ансамблю трьох інструментів), разом із скрипкою та бубном.

Також поширена скрипка і "підбасок" чи "басоля" (проміжок між віолончеллю і контрабасом, але має три струни замість чотирьох).

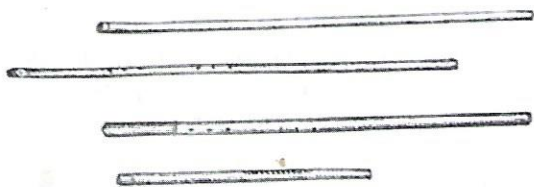
ДУХОВІ ІНСТРУМЕНТИ

СОПІЛКА/ДУДКА — дерев'яна трубочка з шістьма дірочками. Повітря вдувається через скісно прорізану дірку при одному кінці сопілки, а вищі та нижчі тони утворюються, коли відкривати або закривати пальцями дірки вздовж сопілки.

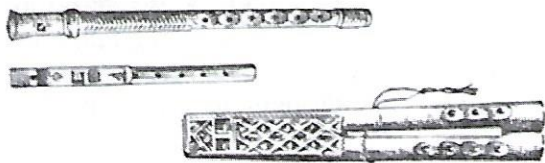
Сопілка.

ФЛОЯРА — відрізняється від сопілки тільки більшими розмірами (сягає до одного метра довжини).

Флояра і теленка.

сполучених разом на спільній підставці, так званий "підлозі". Висота звука залежить від довжини трубки — чим довша, тим нижчий тон.

Флояра і теленка.

Ріг і дуда.

ва. Один кінець вузький із "пищиком" для дуття, другий кінець розширений і називається голосницею.

ДЕНЦІВКА — рід сопілки із двома "рукавами". На кожному з них є 3-5 дірочок.

ТЕЛЕНКА — сопілка, яка не має дірок. Грають на ній пастухи.

ТРУБКА — складається із ряду тростин різної довжини,

ДУДА (коза чи волинка) — інструмент стародавнього походження. Складається із шкіряного мішка. В мішок вмонтовані трубки, що ними вдувається повітря. Звук дуди монотонний. Того, що грає на дуді, звать дудариком.

У Шотландії та Ірляндії є подібний до нашої дуди інструмент, що вважається національним інструментом тих народів. Він має більше трубок, з яких одна веде мелодію.

ТРЕМБИТА — довга на 2-3 метри дерев'яна труба. Виробляють із одного куска дере-

Трембіта.

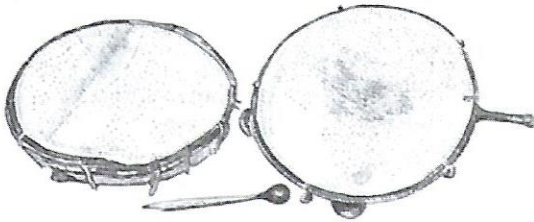
Трембіта найбільш відома на Гуцульщині, де на ній грають одинцем під час випасу худоби та гуртом на похоронах і народних святах. Звук трембіти протяжний, тужливий. У бойків є подібний, коротший інструмент — "трумбета" і також на Поліссі, де носить назву "труба".

ОКАРИНА — виводить свою генезу з Китаю та Африки. Окарина виліплена з глини й має яйцювату форму.

РІГ — інструмент пастухів. Він зроблений з рога вола, що порожній в середині й трохи зігнутий у формі. Довжиною він є близько одного метра. Своїм звуком ріг трохи нагадує трембіту.

УДАРНІ ІНСТРУМЕНТИ

БУБЕН або БАРАБАН — обтягнений з одного або обох боків шкірою на бажану висоту тону. Грають або дерев'яною булавкою, або рукою так, що совгають долонею і дріботять пальцями.

Бубен і решето.

ДРИМБА — металевий інструмент із вузьким сталевим язичком-дротом, що натягається пальцем тоді, як інструмент держати у роті. При цьому також наспівується мелодія.

РЕШЕТО — виглядає як великий бубон із шкірою, а довкола дерев'яного обруча привішані маленькі металеві тарілочки (кружала), що видають дзенькіт при порушенні.

Дримба і свиріль.

Пояснення слів

булавка — drum stick	волові роги — ox horns
гене́за — genesis, origins	дзенькіт — jingle
досконаліший — technically more advanced	дріботати — to tap
духові інструменти — wind instruments	запозичити — to borrow
кочовик — nomad	
струнні інструменти — string instruments	тужливий — sad
ударні інструменти — percussion	яйцеватий — egg-shaped

Закріплення

1. Який інструмент вважається національним інструментом українців?
2. На яких інструментах виконувались козацькі думи?
3. Що це "троїста музика"? Які інструменти звичайно входять до її складу?
4. Народна картина зображує козака Мамаю, який грає на якому інструменті?
5. Що найбільше відрізняє кобзу від бандури?
6. В якій частині України грають на трембіті?
7. На яких інструментах грали пастухи, як випасали худобу?
8. Хто у давнині виступав перед людьми з кобзою чи бандурою?
9. До виконання на лірі найбільше надаються пісні якого характеру?
10. При яких okazіях грають гуцули на трембіті?

Творче завдання

У короткому есею написати про музичний інструмент, який найбільше вам подобається. В есею слід пояснити, чому він вам так подобається.

Вправа: сполучити колони

1. сопілка	_____	bagpipe
2. дри́мба	_____	horn
3. трембі́та	_____	pipe flute
4. решето	_____	jew's-harp
5. ріг	_____	tambourine
6. дуда	_____	alpine horn

*Слід мати на увазі, що всі українські народні інструменти, про яких говориться у цій вправі, дещо відрізняються від подібних інструментів інших народів.